

A JEZSUITÁK Magyarországon és egyebütt

Athenaeum nyomda, Budapest, 1873.

Az osztrák ház I. Ferdinánd óta folyvást Erdély birtokára törekedett. Teljhatalma mindaddig biztos nem lehetett, míg Magyarország harmadrésze külön államot képezett, készen minden pillanatban védelmére kelni a másik résznek. S e törekvésben a jezsuiták kezdet óta életrevaló eszközei voltak a dynastiának. János király halála után **Martinuzzi György** tartotta fenn Erdélyt, s vele Magyarország politikai létét, ő óvta meg a török s a császár ellen, s a jezsuita tanács után járó I. Ferdinánd más eszközök hiányában orgyilkos által tette el láb alól Magyarországnak e korban legnagyobb, legbecsületesebb emberét. A szándék azonban meghiusult, s a jeles **Báthory István** alatt végkép elveszni látszott a remény Erdély elfoglalására. Megváltoztak ismét a viszonyok, midőn az aránylag türelmes Miksát a II. Fülöp udvarában nevelt, setét és zelótikus **Rudolf**, **Báthory Istvánt** pedig a jezsuiták által demoralizált **Báthory Zsigmond** követte a trónon.

Báthory Zsigmond diszpéldánya volt egy jezsuita uralkodónak. Természettől fogva eszes, bátor, de könnyelmű, más viszonyokban felnevelkedve dicsővé, jótékonyvá tette volna uralkodását. Szerencsétlenségére jezsuita kézbe került. **Leleszi János** volt nevelője, és gyóntatója **Carigli Alfonz**, ki jezsuita gyóntatók szokásaként csakhamar minisztere, tanácsosa, mindene lett s kit nem egyszer használt politikai küldetésekre.

Ily kezekben a fiatal fejedelem könnyelműsége kegyetlenséggé, bátorsága oktalansággá, esze hitszegéssé lett. Meggondolatlan, vakmerő felkelése a török ellen többet ártott mint használt az országnak, bár e hadjárata képezi egyetlen fénypontját uralkodásának. Történetének többi lapjait kicsinyes csalfaság, gyilkolások s hitszegések hosszú sora tölti be. Hideg vérrrel megölette hű emberét, **Gyulait**, és **Gálffit**, kinek trónját köszönte, s egy dízmészárlás után, melyben a vele rokon erdélyi arisztokratia fejét legyilkoltatta, a leöltek hullái mellett térdre ereszkedve felsóhajtott: "Teremtő s megváltó istenem, miben vétettem ellened annyira, hogy atyámfiai vérével kényteleníttem bemocskolni kezemet? Hol az atyafiui szeretet? De többre becsülendő az isten minden rokonságnál." Valódi jezsuita lélek, mely tud egyszerre gyilkolni s imádkozni.

1588-ban kitiltattak a jezsuiták Erdélyből. **De Báthori** már teljesen hatalmukban volt, s a törvény által kitiltott rend a fejedelem udvarában talált titkos, majd nyílt menhelyre. **Carigli** élte végéig oldalán volt és rossz szelleme vala **Zsigmondnak**. Tanácsára 1595-ben a jezsuiták ismét behozattak, s mind nagyobb befolyásra és hatalomra vergődtek. Hálából a szent atyák erélyesen működtek **Báthori** udvarában országának a Habsburg ház kezébe való játszásán. Azt már megmutatta a tapasztalás, hogy Erdély, amíg saját akarata szab benne törvényt, a szerzetet meg nem tűri kebelében. Idegen hatalom alá kellett tehát az országot juttatni, hogy a Jézus-társaság benne szabadon terjeszkedhessék. **Carigli Alfonz** ezt tette élete céljává. Erre kiváló alkalom nyílt, midőn Erdély trónján saját nevelésök: **Báthori Zsigmond**, Magyarországén pedig azon szintén jezsuiták által nevelt **Rudolf** ült, kinek trónralépte után első dolga volt a jezsuitákat minden támadás ellen biztosítani. **Carigli** rávette a fejedelmet, lépjen szövetségre **Rudolffal**, trónjának természetes ellenségével. **Báthori** megtette, sőt 1595-ben elvette **Mária Kristierna** főhercegnőt. A szövetség célja csakhamar kitűnt, midőn a fehérvári országgyűlés kényszerítetett a jezsuitákat ismét bebocsátani az országba. De ezzel még biztosítva nem valának. Az állhatatlan, hű és hitszegő fejedelem uralkodásában, mind e rossz tulajdonai dacára sem láttak maradandó garanciát. Havasalföldi hadjárata után tehát rávették, űzze el magától nejét, kinek elvétele a **Rudolffal** kötött szövetséget megpecsételte, mondjon le Erdélyről a császár javára, s legyen pappá. **Báthori** mindjárt csináltatott is magának reverendát s 1597-ben Erdélyt eladta **Rudolffnak**. Lemondott a trónról s **Carigli** kíséretében elment **Oppelnbe**, mely egyik részét képezte Erdély vételárának, s várta a bíbornoki kalapot, melylyel a jezsuiták lemondása esetére biztatták. De a szent atyák nagy befolyása dacára a veres kalap sokáig nem akart megérkezni. A fejedelem egy szép napon megunja a várakozást, s Erdélybe utazik, hogy a még üresen álló trónt elfoglalja. A rendek több feltét alatt, melyek egyike az volt, hogy a jezsuitákat pusztítsa el **Gyulafehérvárról**, ismét elismerik fejedelemnek. **Zsigmond** feláldozta jezsuitáit, hogy a trónt megtarthassa. De ezek, a gyulafehérvári eset után még kevésbé bízván benne, ismét körülveszik, s csakhamar annyira viszik a jellemtelen bábót, hogy az egy év múlva ismét alkudozni kezd **Rudolffal** Erdély eladása iránt. De most már a rendek megsokallták a dolgot s **Báthori Endre** trónralépése meggátolta az ország másodszeri elkereskedését. A szerencsétlen, tanító

s gyóntatója által demoralizált fejedelem Lengyelországba menekült, majd ismét visszajött s fegyverrel akarta a trónt elfoglalni, míg végre menekülnie kellett saját hazájából. Sorsa és uralkodása, melynek minden lapját hitszegés, ártatlan vér ontása s önérdékből szított polgárháború fertőztetik be, intő példájul szolgálhatott minden népnek s uralkodónak, hangosan óva mindkettőt a jezsuiták veszedelmes tanácsadásától. A jezsuiták, kik az országot ennyi zavarba döntötték, Báthori Endre halála után ismét kiűzettek belőle. De az ezt követett bonyadalmak, polgárháborúk és Básta György véres tyrannismusa alatt újra behatoltak. A bécsi udvar gondoskodása: a katholicismust Erdélyben bármily eszközökkel terjeszteni, valóban megható látvány volt, melynél szívemelőbbit csak a két jezsuita fejedelem, Rudolf és Báthori Zsigmond viselt dolgai nyújtának.

Mialatt Erdélyben már ily befolyásos szerepet játszottak a jezsuiták, mialatt a jezsuita növendék, Báthori, Erdélyt elárulta, a jezsuita tanácsadó Carigli az ország önállása ellen intriguált s a jezsuita Rudolf tábornoka, Básta György tűzzel s vassal pusztította e szerencsétlen tartományt, Magyarország is viszontagságos napokat élt. A vallási üldözés karöltve a politikai elnyomással, főleg Rudolf trónralépte óta mind nagyobb mérveket öltött. Saját királya ellenségképen bánt a népet, saját papjai egymás ellen izgatták a népet, mely ezenfelül a török folytonos becsapásainak volt kitéve. E zavarok alatt a jezsuiták is mindinkább megfészkeltek magokat, hatalmuk s befolyásuk napról napra növekedett. A rend a pápa alapítólevele értelmében kolduló szerzet volt, de azért az egyháztörténet már a 16. században kénytelen volt az a "jóságos szerzetek" közé sorolni.

Vagyonban s befolyásban gyarapodva, a jezsuiták éltető lelke valának azon reactionárius mozgalomnak, melyet a katolikus hierarchia Oláh Miklós óta a protestantismus ellen megindított, s melyet az udvar békés és erőszakos eszközökkel támogatott. Az egyházi és világi reactio Magyarországon csakhamar öntudatára jött érdekei közösségének s egymást segítette azon küzdelemben, mely az ország politikai szabadsága s a magyar protestantismus létezése ellen vívatott. Végre csordultig telt a pohár, s az 1604: 22. törvénycikknek a törvénykönyvbe való csempészése jelt adott az első szabadságharcra, melyre a nemzet a dynastia eljárása által kényszerítetett. Nem volt ez egy felekezeti vallási háborúja, mely fanatismusból fog fegyvert a más vallásúak ellen.

Bocskay zászlaja alatt egy sorban küzdtek katolikusok és protestánsok, nem Luther vagy Kálvin tanaiért, hanem az ember veleszületett jogaért: istent a maga módja szerint imádkozni, s az ország politikai szabadságáért, mely az udvar által naponként megsértetett. És az 1604-iki felkelők tudták, hol kell a vallási szabadság legkiengesztelhetetlenebb elleneit keresni. Egyhangúlag kívánták a jezsuiták eltávolítását az országból. A korponai gyűlésből 1605-ben tizenöt pontban foglalva küldték fel követeléseiket Rudolfhoz, s ezek közt a 8-dik pont a jezsuiták kiűzését kívánta, "mert a közbékét zavarják." A király nem engedett, s a harc tovább folyt. A kassai gyűlésen a felkelt rendek erre maguk dekretálták a szerzet kiűzését, s Bocskay még halálos ágyán is lelkükre kötötte híveinek, ne mondjanak le a rend eltávolításáról.

Végre midőn Rudolf konoksága már komolyan veszélyeztette a dynastia létezését, Mátyás főherceg, hogy az uralkodóházat kritikus helyzetéből megmentse, nemzet és király közé lépett, hogy véget vessen a belső háborúnak. Mátyás erélye és eszélyessége, mely végre Rudolf trónlemondására vezetett, a magyar szabadságharcot is némileg kielégítő eredményre vezette. Mátyás már 1606-ban kezdett alkudozni a felkelőkkel. Tett nekik engedményeket sok tekintetben, csak a jezsuiták ügyében nem. Ez első szerződést Rudolf helybenhagyta, de a felkelés nem fogadta el. Újabb csatározások, alkudozások után végre létrejött Mátyás és a felkelők közt a bécsi békekötés. Az alkudozásokban a legtöbb nehézségeket a végvárok, s a vallás ügyei, ez utóbbiak közt ismét a jezsuiták okoztak. Az udvar, nem ok nélkül, legcsökönösebb volt a katonai kérdésekben s a jezsuiták dolgában. E tekintetben a békealkudozás nem is vezetett eredményre, s a békeokmányba e pont iktatott: "Nem egyeznek meg a magyarok abban, hogy a jezsuiták Magyarországon állandó jogokat és birtokokat birjanak. Azonban ő felsége jogaihoz ragaszkodik." A jezsuita-kérdés megoldása azáltal a jövő országgyűlésre halasztott, melynek a megkötött békét az ország törvényei közé kellett igtatnia. A jezsuita szellemű Rudolf, kényszerhelyzetében megerősíté a békét, de már azon reservátával, hogy "mindazon cikkelyek, melyek a vallást, s az egyházi rendet illetik, oly értelemben vétessenek, hogy koronázási esküjével semmi módon ne ellenkezzenek,"— s a protestánsok szabad vallásgyakorlatát kimondó cikkelyben is odatette záradékkul: "hogy a rómi. kath. vallásra ebből semmi rövidség ne háromoljék." A nemzet átlátta e clausulák jezuitikus irányát, s azok kihagyatását követelte a törvénykönyvből; s e követeléstől csakis Mátyás közbenjárására állott el, ki biztosította a rendeket, hogy a záradék "nem rossz szándékból" iratott a szövegbe.

Folytatás a következő számban